

11. Gazeta Poranna. — 1930. — Nr. 9398. — S. 1.
12. Paczkowski A. Prasa Polityczna i ogólnoinformacyjna / A. Paczkowski // Prasa Polska 1918—1939. — Warszawa : PWN, 1980. — S. 29.

Сергій Блавацький

ФРАНКОМОВНА ПРЕСА В УКРАЇНІ
(1917—1919 рр.)

Зроблено спробу ідентифікувати, систематизувати, проаналізувати та класифікувати феномен франкомовної преси в Україні 1917—1919 рр. Уперше в український та зарубіжний (зокрема французький) журналістикознавчий дискурс на основі їхнього історико-бібліографічного дослідження de visu введено 11 видань. Зроблено висновки, здійснено типологізацію цих видань відповідно до їхнього ідейно-політичного спрямування та сформульовано перспективи дослідження.

Ключові слова: франкомовна преса, Одеса, газета, Антанта, французи, контент, редакційна політика, Франція, Росія, Україна.

Сделана попытка идентифицировать, систематизировать, проанализировать и классифицировать феномен франкоязычной прессы в Украине 1917—1919 гг. Впервые в украинский и зарубежный (в частности французский) журналистиковедческий дискурс на основании их историко-библиографического исследования de visu введено 11 изданий. Сделаны выводы, осуществлена типологизация этих изданий соответственно их идейно-политическому направлению и сформулированы перспективы исследования.

Ключевые слова: франкоязычная пресса, Одесса, газета, Антанта, французы, контент, редакционная политика, Франция, Россия, Украина.

In the paper is has been attempted to identify, systematize, analyze and classify the French-language press in Ukraine spanning 1917—1919 yrs. For the first time 11 French-language socio-political periodical publications have been introduced into the Ukrainian and foreign (in particular, the French) journalism studies discourse on the basis of their historical and bibliographical study de visu. The conclusions have been drawn, a typological classification of these periodicals according to their ideological and political direction/trend has been made and the perspectives of the study have been formulated.

Key words: the French-language press, Odessa, newspaper, Entente, the Frenchmen, content, editorial policy, France, Russia, Ukraine.

Сучасний стан та розвиток довготермінової конструктивної і плідної співпраці між Україною та Францією у перспективі вимагає від науковців, зокрема істориків, політологів, дослідників міжнародних відносин і публічного права, ґрунтового, систематичного та всебічного вивчення контактів, співробітництва та контраверсійних відносин між ними в ретроспективі. Франко-українські відносини зумовлюють необхідність дослідити, з одного боку, діяльність українців у Франції, а з іншого — студіювати французьку присутність в Україні, зокрема впродовж періоду Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр.

Французька репрезентація в Україні має тривалу, складну та поліаспектну історію. Одним із аспектів її присутності на українських територіях у діячості був пресовидавничий рух французів — як в Австро-Угорській, так і в Російській імперіях. Наприклад, перша газета на сучасних теренах України (тоді — в Австро-Угорській державі) — тижневик «*Gazette de Leopol*» (1776) — випускалася французьким видавцем, шевальє Оссуді, у Львові та виходила у світ французькою мовою. Появу цієї газети наприкінці XVIII ст. у Львові можна інтерпретувати як один із соціокультурних контрапунктів, феномен українського Просвітництва, точку біфуркації, трансформацію парадигми у видавничих процесах на українських землях, інтеграцію українського інформаційно-комунікативного «ландшафту» у діячості у загальноєвропейський інформаційно-комунікативний простір. Цей франкомовний часопис де-факто ініціював пресовидавничий рух не тільки в тогочасному Львові, а й загалом у Східній Галичині, а його модель, контент, редакційна політика стали взірцем для наслідування іншими іншомовними виданнями західноукраїнського регіону [7].

Симптоматично, що на інших теренах України (в тогочасній Російській імперії) — в Одесі — пресовидавничий рух теж формувався у франкомовному дискурсі. У контексті проблематики дослідження варто процитувати Н. Сидоренко: «...“налагодження інформаційних зв’язків” у стилі “європейських впливів” зумовило той факт, що друкована преса в Південній Пальмірі зародилася французькою мовою: “*Message de la Russie méridionale*” (1820—1823), “*Troubadour d’Odessa*” (1822), “*Journal d’Odessa*” (1823). Пізніше франкомовні часописи здебільшого присвячувалися питанням торгівлі й фінансово-економічним справам» [5, с. 66].

Актуальність теми студії детермінована недостатньою дослідженістю цієї проблематики у соціальних комунікаціях, зокрема історіографії іншомовної періодики в Україні першої третини ХХ ст., та відповідно необхідністю дослідження цієї тематики у контексті франко-українських відносин періоду Першої світової війни (1914—1918 рр.), Паризької мирної конференції (1919—1920 рр.) та доби Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр.

Актуалізація проблематики розвідки знайшла певне відображення й у працях українських дослідників — головно тих науковців, які спеціалізуються на франкофонії та пресознавчих дослідженнях. У цьому контексті варто виокремити низку праць: історіографічні студії І. Кривецького та В. Гаврилюка, присвячені першій газеті в Україні [3; 11], фундаментальне бібліографічне дослідження С. Рубінштейна «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917—1921» [4], історіографічні студії В. Косика [12] та Г. Цвенгроша [10], бібліографічний покажчик французької періодики за 1917—1937 рр. «Z' Argus de la presse» [14], колективну монографію Клода Беллянджера, Жака Годшота, П'єра Гіррала та Фернанда Терру «Histoire générale de la presse française» [6], історіографічні розвідки, мемуаристику Марселя Боді про діяльність французької комуністичної групи в Росії упродовж 1917—1927 рр. [8; 9], літературно-художнє видання О. Галюса «Французи в Одесі» [1], пресознавча розвідка відомої української дослідниці Н. Сидоренко [5], присвячена вивченню іншомовної преси на території сучасної України. Із перелічених праць варто виокремити студії С. Рубінштейна, колективну монографію Клода Беллянджера, Жака Годшота, П'єра Гіррала та Фернанда Терру як найбільш ґрунтовні з проблематики дослідження.

Однак у переважній більшості праць (головно — зарубіжних, зокрема французьких, бібліографів) наявні суттєві аберації, лакуни, які потребують уточнення, коригування та відповідно доповнення, доопрацювання й переосмислення місця й значення спадщини франкомовної періодики у французько-українських відносинах у діяхронії ХХ ст., зокрема упродовж доби Національно-визвольних змагань. Наприклад, широко цитований, класичний щорічний довідковий бібліографічний покажчик для ідентифікації та систематизації французької зарубіжної преси міжвоєнного періоду — «Z' Argus de la presse» — не містить відомостей та покажчика неофіційних громад-

сько-політичних періодичних видань, які виходили у світ на теренах тогочасної Російської імперії та згодом — в Україні впродовж 1917—1919 рр. У цьому контексті важко не погодитися із тезами, сформульованими в авторитетній класичній студії з історії французької преси Клода Беллянджера, Жака Годшота, П'єра Гірраля та Фернанда Терру, стосовно стану досліджень пресознавчих студій у Франції впродовж періоду Третьої Французької Республіки (1870—1944 рр.), зокрема 1917—1919 рр.: «брак архівів», «обширна документація, але дуже розсіяна та із прогалинами», «дослідження ще дуже неповне» [6, р. 447—448].

Об'єкт дослідження — франкомовна періодика в Україні (1917—1919 рр.). **Предмет** дослідження — генеза, специфіка функціонування, контент і редакційна політика цих пресодруків. **Хронологічні межі**: 1917—1919 рр. Вибір саме таких хронологічних рамок дослідження детермінований науковим інтересом дослідити феномен франкомовної преси в Одесі упродовж доби Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр.

Мета дослідження — здійснити ідентифікацію, хронологізацію, систематизацію, класифікацію масиву французької преси Одеси, проаналізувати домінанти та детермінанти її контенту та редакційну політику. У розвідці використано комплекс теоретичних, емпіричних і загальнологічних **методів**. Провідними методами у методології дослідження є загальнологічні (індукція, синтез), описовий, конкретно-історичний, кластерний і головно компаративний аналіз.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше в журналістико-знавчий та бібліографічний дискурси, історіографію зарубіжної франкофонії вводяться нові, раніше не відомі, відомості про феномен франкомовної періодики Одеси 1917—1919 рр. Операціоналізація результатів дослідження цих видань здійснена на основі історико-бібліографічного дослідження *de visu*.

Феномен франкомовної преси України 1917—1919 рр. варто розглядати в ширшому — історичному — контексті трансформації суспільно-політичного життя в цьому регіоні під час Першої світової війни, Лютневої революції 1917 р., розпаду Російської імперії та появи нових державних утворень, ідеологій на території колишньої Росії. Безцінними та незамінними джерелами відомостей про події цього періоду, зокрема французько-українські офіційні відносини

та неофіційну дипломатію, є історіографічні студії українських (В. Косик, Г. Цвенгрош) та французьких істориків, зокрема фундаментальне колективне дослідження під загальною редакцією професора Жоржа-Анрі Суту [17] та мемуари Жана Пелісьє [15; 16].

У процесі бібліографічної евристики та науково-пошукової роботи в фондах українських (Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького) та зарубіжних (Бібліотека сучасної міжнародної документації (BDIC, Нантерр, Франція) бібліотек й архівів нам вдалося віднайти, ідентифікувати, систематизувати та класифікувати масив франкомовної періодики Одеси у 1917—1919 рр.

У розвитку й трансформації франкомовної преси Одеси досліджуваного періоду можна виокремити три стадії, які детерміновані історичною конкретикою тієї доби та корелюються із відповідними етапами в історії цього регіону на початку ХХ ст. Виклад проблематики розвідки з точки зору хронологізації результатів дослідження доцільно розпочати із розгляду, характеристики та аналізу обставин генези газети під промовистою назвою «**Le Courrier d'Odessa: Journal quotidien d'informations**»* (Одеса, 1917). Перший номер цього інформаційного часопису вийшов у світ 22 березня (4 квітня — за новим стилем), а останній наявний (№ 17) — датований 15(28) квітня 1917 р. Як випливає із підзаголовка видання, газета мала виходити у світ щодня, але де-факто періодичність її виходу була нерегулярною.

Головним редактором франкомовного видання був француз Гійом де Марші. Газета тиражувалася у друкарні «Труд», а її редакція розташовувалася за адресою: Одеса, вул. Ланжеронівська, 15.

Необхідність у видаванні цього часопису була зумовлена «потребою в інформаційному бюлетені французькою мовою для Одеси, яка стала віднедавна, більш, ніж колись, космополітичним містом» (A nos aimables Lecteurs [До наших любих читачів]. — № 1). Таким чином, появу цього часопису можна розглядати як один із вимірів тогочасної космополітичності Одеси, її інтегрованості у зовнішній світ.

Як було задекларовано у редакційній статті дебютного номера, «ми зводимо наше поточне завдання до того, щоби надавати нашим

* Наявність у фонді: ОННБ (Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького): 1917 — № 1—13, 15—17.

читачам усі журналістські відомості та інформації оперативної і пунктуально... Славетні історичні моменти, які переживають наші російські друзі, є багатими і плідними на події, на які ми маємо за обов'язок пришвидшити пролити світло нашим друкованим органом...» (*A nos aimables lecteurs. — № 1*).

Чільне місце на сторінках газети надавалося офіційній хроніці подій 1917 р. Вона висвітлювалася під рубриками: «*Communiqués Officiels*» («Офіційні комюніке») (комюніке генерального штабу російської армії, повідомлення союзників Росії в Антанті — Франції, Великій Британії — про бойові дії на різних фронтах, передислокацію армійських угруповань, різних військових з'єднань на суші, морі й т. ін.); «*Dérêches des Agences*» (депеші, телеграми Петроградського телеграфного агентства про останні новини в Росії та за кордоном); «*La Guerre*» («Війна») (зведення з фронтів Першої світової війни, комюніке генштабів союзницьких армій тощо).

У рубриці «*Nouvelles de la Russie*» («Новини з Росії») знаходили відображення актуальні тогочасні події, трансформаційні процеси та тенденції розвитку післяреволюційної Росії.

У центрі уваги редакції перебувала суспільно-політична тематика. У низці виступів окремих авторів порушувалися проблеми збереження громадянського миру в Одесі й Одеському регіоні та у державі загалом, підтримки діяльності місцевих органів влади та управління й головно центральної влади (Тимчасового уряду) за тогочасних воєнно-політичних обставин.

Суттєву частину публікацій у газеті становили пізнавальні матеріали про життя імператорської сім'ї — представників династії Романових — у Царському Селі та історичним нарисам й розвідкам про причини і розвиток Лютневої революції, ідеологічний антагонізм між російським та західноєвропейськими народами з огляду на різні ментальні та філософські настанови цих етнонаціональних утворень.

Помітне місце у виданні відводилося висвітленню хроніки зарубіжних подій (рубрикованої у «*Nouvelles de l'Étranger*» («Новини із зарубіжжя»)) та аналізу міжнародного становища. У цьому контексті на шпальтах газети опубліковано низку аналітичних статей Марка Сана про відносини Франції та Росії, перегрупування сил та наступ союзників Росії із Антанти.

Припинення видавання газети було зумовлено технічними причинами, зокрема проблемами із тиражуванням часопису у друкарні, браком поліграфістів. Як анонсувала редакція у зверненні до читачів, випуск видання відновиться найближчим часом у збільшеному форматі. Однак відомостей про подальше існування газети досі не віднайдено.

Наступним етапом у франкомовному пресовидавничому процесі в Одесі 1917—1919 рр. став вихід у світ півмісячного рею п. н. «**Les Nations Opprimées: Revue bi-mensuelle**»* орієнтовно в листопаді 1917 р. Редакція видання містилася за адресою: Одеса, вул. Коблевська, 38а.

Функції головного редактора цього часопису виконував француз Жан Г. Дава — фігура, яка відіграла фактично ключову роль у формуванні та функціонуванні редакційної політики більшості франкомовних пресодруків Одеси досліджуваного періоду.

Як впливає із назви самого видання, журнал був створений із метою захисту, відстоювання національних прав та державницьких прагнень пригноблених народів, зокрема євреїв. У цьому контексті на сторінках часопису вміщено відкриті листи, звернення, адресовані як конкретним військовикам, так і широкій громадськості.

У рубриці «Faits de la quinzaine» («Факти двох тижнів») містилася хроніка подієвості у Румунії восени 1917 р., зокрема встановлення військової диктатури в Румунії та політичні переслідування євреїв румунською владою.

Після припинення виходу цього видання наприкінці 1917 р. у пресовидавничому франкофонському русі Одеси настала пауза, яка тривала до кінця листопада 1918 р. Заснування наприкінці 1918 р. франкомовних видань в Одесі було зумовлене іноземною інтервенцією, зокрема участю союзницького експедиційного корпусу країн — членів Антанти у воєнних діях на Півдні колишньої Російської імперії на боці Білого руху та Добровольчої армії під керівництвом А. Денікіна від листопада 1918 р. до квітня 1919 р. У часі це збіглося із періодом французького «протекторату» над Одесою, що суттєво вплинуло на трансформацію соціокультурного середовища міста, зокрема стрімкий розвиток франкофонії.

* Наявність у фонді: ОННБ: 1917 — № 3.

Франкомовна періодика Одеси означеного періоду репрезентована низкою видань широкого політичного та ідеологічного спектра. Перше за хронологією виходу видання — це газета «**L'Independant**»* (Одеса, 1918—1919). Перший номер часопису вийшов у світ 20 листопада 1918 р., останній (№ 33) — 27 березня 1919 р. Спочатку газета випускалася із підзаголовком «Газета політична, літературна, фінансова та інформаційна», згодом (від № 22) — «Газета політична».

Головним редактором цього видання був француз Еміль Ламбірі, функції відповідального редактора виконував П. А. Вукасовіч. Газета тиражувалася у «Польській друкарні» в Одесі (Софіївський просп., № 16), редакція та адміністрація розміщувалися за адресою: Одеса, вул. Троїцька, № 22.

Причини та обставини появи цього франкомовного видання для французької колонії в Одесі, його мета та завдання були окреслені редакцією так: «Одеса, яка налічує нині більш ніж один мільйон мешканців, не має французької газети. Щоби заповнити цю прогалину, ми вирішили видавати “L'Independant”. Як говорить її назва, наша газета дотримуватиметься незалежної програми й не буде належати до жодної політичної партії. Її колонки виявлятимуть гостинність щодо всіх, без винятку, хто захоче висловити свої думки» (A nos lecteurs [До наших читачів]. — № 1). Попри задекларовану незалежність редакційної політики редакція вважала за обов'язок згодом повідомити читацькій аудиторії, що «ця незалежність триватиме доти, доки інтереси французів та держав-союзників не будуть досягнуті» (A nos lecteurs [До наших читачів]. — № 2). Така амбівалентність мети та редакційної політики часопису існувала впродовж усього часу функціонування видання. Вихід у світ нового франкомовного пресодруку був загалом проігнорований місцевою пресою, за винятком декількох видань.

Варто зауважити, що газета розповсюджувалася не тільки в Одесі та інших містах Російської імперії, а й за кордоном (Греція, Туреччина, Франція), що свідчило про її міжнародний характер. Це можна інтерпретувати як вияв інтернаціоналізації франкомовної

* Наявність у фонді: ОННБ: 1918 — Ап. I № 1—9, 1919 — Ап. II № 10—33; BDIC (Бібліотека сучасної міжнародної документації (Нантерр, Франція): 1919 — Ап. II № 20—25.

преси Одеси 1918 р., на відміну від локального характеру франкомовних пресодруків 1917 р., а також як свідчення її інтегрованості у тогочасний європейський інформаційно-комунікативний простір. Редакція мала мережу власних кореспондентів у Афінах, Константинополі та Парижі.

Упродовж усього часу виходу видання у світ можна окреслити декілька векторів у його редакційній політиці. Перший, найбільш пріоритетний, — це всебічне, якнайширше висвітлення воєнно-політичної тематики, зокрема інформування франкомовної читацької аудиторії про обставини, факти перебування франко-британського експедиційного корпусу Антанти в Одесі.

На шпальтах газети у низці редакційних статей розглядався конфлікт між частинами Добровольчої армії під керівництвом генерала А. Денікіна та більшовиками, висвітлювалися бойові зіткнення між військами С. Петлюри та частинами експедиційного корпусу в Одесі та Одеському регіоні.

Суттєвий масив публікацій у часописі присвячено міжнародній тематиці. У низці редакційних статей обговорювалися національно-державницькі прагнення та головні територіальні претензії греків у Балканському регіоні, висунуті на Паризькій мирній конференції 1919 р. У передовицях також аналізувалися суспільно-політичні трансформації у балканських країнах, регіональна політика та статус-кво Болгарії в післявоєнний період.

Помітну увагу редакція пресодруку приділяла порядку денному роботи Паризької мирної конференції на початку 1919 р., зокрема вирішенню питання права націй на самовизначення. Лейтмотивом окремих редакційних статей була апеляція до союзників захистити Росію від перспектив перетворення її у більшовицьку державу.

У полі зору редакції перебувала соціально-економічна проблематика, зокрема динаміка коливань цін на соціально важливі продукти в Одесі (рубрика «Notre Marché» («Наш ринок»)). З огляду на це у редакційних статтях аналізувалися соціальні явища, процеси: спекуляція товарами першої необхідності, продовольча криза в цьому місті, погіршення криміногенної ситуації.

На сторінках видання вміщено локальну хроніку подій в Одесі та Одеському регіоні (під рубриками «La ville» («Місто»), «Faits-Divers» («Різноманітні факти»)) та «Locales» («Місцева хроніка»)).

У статтях пізнавального змісту йшлося про зародження та розвиток ідей більшовизму в Росії. У газеті під рубрикою «Portraits politiques» («Політичні портрети») публікувалися біографічні нариси про видатних політичних та військових діячів сучасності Франції, Греції, Росії та Великої Британії, а також вівся розділ «Jugés par eux-mêmes» («Засуджені ними самими»), де подано промови німецьких правителів, державних діячів у ретроспективі. У некрологах під рубрикою «Traits de bravoure et d'héroïsme» («Героїчні та відважні вчинки») і позарубриково подавалися відомості про полеглих французьких героїв на Західному фронті Першої світової війни.

Контент видання містив також рубрики: «Derniere heure» («Остання година») (актуальні події в Україні та за кордоном); «En Ukraine» («В Україні») (суспільно-політична ситуація в Україні 1918—1919 рр., регулювання мовного законодавства, дипломатичні перемовини між Україною та країнами — членами Антанти, зміни центральної влади в Україні й т. ін.); «Russie» («Росія») (політико-економічне становище в Росії, вступ французьких військ до Херсона).

Провідним автором газети був її головний редактор Еміль Р. Ламбірі, матеріали якого друкувалися під автонімом та криптонімом (E.R.L.).

Серед франкомовної преси Одеси 1918 р. особливе місце займає щоденна газета «**La Gazette d'Odessa**: Organe de l'Entente»*. Перший номер видання вийшов у світ 12 грудня 1918 р., останній (№ 16) — 28 січня 1919 р. Функції головного редактора цієї газети спочатку виконував Жан І. Дава, згодом — Моріс Еделль. Як свідчить підзаголовок часопису, він, на відміну від свого попередника — газети «L'Independant», чітко позиціонувався як друкований орган Антанти в Одесі.

Газета тиражувалася спочатку в друкарні «Печатное Искусство» (Одеса, вул. Катерининська, 36), згодом — у друкарні М. Квасницького та О. Баршах (Одеса, вул. Кондратенка, 11 (№ 4—16). Приміщення редакції розташовувалося на вул. Катерининській в Одесі.

Причини та обставини заснування нової франкомовної громадсько-політичної газети в Одесі редакція сформулювала так: «Вона

* Наявність у фондї: ОННБ: 1918 — Ап. I № 1—5, 1919 — № 6—16.

буде центром комунікацій, які формуються між центром Росії та Константинополем, Румунією і країнами — членами Антанти. Вона буде перехрестям шляхів, які йдуть від Києва, Харкова і т. д. до Константинополя і на Захід. [...] “La Gazette d’Odessa” матиме, таким чином, подвійну мету. Із одного боку, вона сприятиме країнам Антанти у справі, яку їм доручено здійснити в Росії, надаючи при цьому, наскільки це можливо, відомості про російські прагнення, про засоби, як їх задовольнити, і особливо як їх примирити; з іншого боку, вона показуватиме по мірі своїх сил наміри Антанти і засоби, які вона має намір використати, щоби їх реалізувати. “La Gazette d’Odessa” сумлінно виконуватиме свій обов’язок посередника» (A nos lecteurs [До наших читачів]. — № 1).

З огляду на задекларовані мету та завдання видання квінтесенцією низки редакційних статей було роз’яснення ідеології, завдань та значення Антанти для післявоєнного порядку денного в Європі, зокрема у колишній Російській імперії, перспектив визнання Антантою Директорії УНР (Dava Jean G. Le Directorat et l’Entente [Дава Жан Г. Директорія та Антанта]. — № 7).

Помітний масив матеріалів у виданні присвячено соціально-економічній проблематиці. В поодиноких статтях редактора Жана Г. Дава розглядалися різні засоби вирішення проблеми продовольчої безпеки в Росії.

У полі зору редакції перебувала суспільно-політична ситуація у колишній царській Росії наприкінці 1918 р. — на початку 1919 р., яка висвітлювалася під рубрикою «Russie» («Росія»). У виданні велася рубрика «La Guerre Civile» («Громадянська війна»), де відстежувався воєнний конфлікт між прибічниками різних політичних сил на території колишньої Російської імперії, зокрема України. Тут подано хронікальні замітки про візит представників керівництва Директорії до генерального консула Франції в Одесі Е. Енно, дипломатичні переговори між делегацією С. Петлюри (зокрема генералом О. Грековим) та репрезентантами Антанти і т. ін.

На сторінках видання суттєва увага приділялася локальній хроніці подій в Одесі. Під рубрикою «Carnet d’un Spectateur» («Блокнот очевидця») вміщувалися публіцистичні нотатки авторства Scarron про визначні події, інциденти, соціальні явища в Одесі, зокрема спекуляцію продуктами харчування, вбивства та вуличні пограбування.

Редакція газети уважно моніторила зарубіжну хроніку, висвітлюючи міжнародні події у рубриках «L'Étranger» («Закордон») та «Par Radio» («Через радіо»), зокрема початок та перебіг роботи Паризької мирної конференції. У цьому зв'язку на газетних шпальтах публікувалися виступи французьких державних діячів.

Матеріали авторів видання (представників французької колонії Одеси) друкувалися із зазначенням їхніх автонімів (Жан Г. Дава, Анрі Дювель, Жюльєн Віль, Еміль Ф. Сільвер) та криптонімів.

На відміну від франкомовної преси 1917—1918 рр., видання 1919 р. характеризувалися більшою гетерогенністю як у змістово-тематичному наповненні, так і в ідеологічній та політичній орієнтації. У цьому контексті можна виокремити такі кластери пресодруків: 1) франкоцентричні видання, які експліцитно, відкрито підтримували французьку інтервенцію на Півдні України, зокрема перебування союзницького експедиційного корпусу в Одесі, забезпечували його інформаційний супровід і були головним рупором у французькій інформаційно-пропагандистській кампанії; 2) опозиційні видання лівого спрямування, у редакційній політиці яких простежувалася гостра критика політики країн — членів Антанти та союзницької інтервенції. Ця дихотомія часописів була закономірним, логічним відображенням кардинальної трансформації у громадській думці, воєнно-політичній ситуації 1919 р., яка характеризувалася наростанням антагонізму між адептами «французького протекторату» над Одесою та їх опонентами.

«Піонером» франкоцентричної преси Одеси стала двомовна, франко-російськомовна газета «**France=Франция**»*. Перший номер цього громадсько-політичного видання побачив світ 27 лютого 1919 р., останній (№ 6), за відомостями, які містяться у бібліографічному покажчику С. Рубінштейна, — 31 березня 1919 р. Газета тиражувалася у «Французькій друкарні», редакція та адміністрація розташовувалися за адресою: Одеса, вул. Кінна, 22.

На основі емпіричного аналізу контенту цього видання нами було встановлено, що часопис створено із метою всебічного інформування та роз'яснення місцевому населенню про причини, мету та завдання іноземної інтервенції на Півдні України наприкінці

* Наявність у фондї: BDIC: 1919 — An. I № 1—3.

1918 р. — на початку 1919 р., зокрема десанту франко-британських військ в Одесі, впродовж цього періоду. Як зазначалося в редакційній статті з цього приводу, «подолайте насамперед Вашу інертність, а потім — анархію, і Ви зрозумієте тоді, чому французи знаходяться тут» (Sim. Pourquoi [Сім. Чому]. — № 1). У цьому контексті на сторінках видання опубліковано низку публіцистичних статей, в яких аналізувалися соціально-психологічні явища, властиві суспільству післявоєнної Росії, зокрема феномен «масових ліноців».

Провідне місце у газеті займала зарубіжна подієвість, яка висвітлювалася як позарубриково, так і під рубрикою «Радіотелеграми». Тут опубліковано низку повідомлень й заміток про перебіг Паризької мирної конференції 1919—1920 рр., питання реінтеграції втрачених під час Першої світової війни французьких регіонів (зокрема Ельзасу—Лотарингії) до складу Франції, діяльність військових місій Франції та інших країн за кордоном, міжнародні відносини між Францією й іншими державами, суспільно-політичну та соціально-економічну ситуацію у країнах зарубіжжя.

Суттєва увага приділялася висвітленню суспільно-політичної ситуації у Франції, зовнішньоекономічній діяльності Французької Республіки і т. ін.

За даними бібліографічного покажчика С. Рубінштейна, 21 березня 1919 р. вийшов у світ перший номер громадсько-політичної газети «**Herald**». Редактором видання був д-р Бльовіц. Упродовж березня—квітня 1919 р. побачили світ сім номерів пресодруку. Ця газета виконувала функції друкованого рупора франко-британських військ агітаційно-пропагандистського спрямування. Видання агітувало своїх читачів боротися із більшовизмом.

У структурі франкоцентричної преси 1919 р. особливе місце займає громадсько-політична газета «**La Russie Indivisible**»*, єдиний номер якої вийшов 8 жовтня 1919 р. додатком до видання «Единая Русь». Цей пресодрук антантофільської орієнтації був заснований за ініціативою діячів — представників Добровольчої армії генерала А. Денікіна в Одесі з метою заохочення, підтримки франко-британської інтервенції на Півдні України упродовж 1918—1919 рр.

Лейтмотивом публікацій редакції та окремих авторів була гостра критика позиції країн — членів Антанти, зокрема Франції, у пи-

* Наявність у фонді: BDIC: 1919 — 8 Oct.

танні підтримки антибільшовицьких сил на Півдні України восени 1919 р., політики Добровольчої армії та її керівників із відновлення територіальної цілісності у межах колишньої Російської імперії, «демократичного урядування» у Росії. На думку авторів видання, причина такого ставлення полягала в непоінформованості офіційного Парижа про реальні прагнення та мотиви боротьби «білих» добровольців.

У структурі франкомовної преси Одеси досліджуваного періоду особливе місце займав кластер лівої преси — видань, у редакційній політиці яких чітко простежувалася заангажованість комуністичною, анархістською та соціалістичною ідеологіями. До цього типу пресодруків належали видання, які започаткувалися 1919 р. і мали за мету протистояти іноземній інтервенції, зокрема участі експедиційного корпусу альянтів у воєнно-політичному конфлікті на території колишньої Російської імперії на боці Добровольчої армії. Це — одеські видання «Le Drapeau Rouge», «La Lutte Finale», «Le Communiste», «L'Internationale Rouge». Суспільно-політичні обставини того періоду, зокрема обструкціонізм французької воєнної цензури в Одесі, багато в чому визначили конспіративний, підпільний характер виходу часописів «La Lutte Finale» та «Le Communiste».

У контексті хронологізації проблематики дослідження варто насамперед виокремити видання «**La Lutte Finale**», перший номер якого, за інформацією С. Рубінштейна [4, с. 102], побачив світ 5 січня 1919 р. Відсутність доступу до цього пресодруку з об'єктивних причин унеможливує його повноцінне, всебічне історико-бібліографічне дослідження *de visu*. Однак, як свідчить підзаголовок, газета визначалася органом Інтернаціональної групи робітників-революціонерів. За своїм ідеологічним спрямуванням вона була анархістською. Фінансово видаванню газети сприяли французькі комуністи.

За відомостями, що містяться у працях Г. Цвенгроша [10, р. 64] та Ф. Массона [13, р. 323, 325], на сторінках часопису висвітлювалася діяльність французьких комуністів в Одесі, зокрема пропагандистська робота Жанни Лябурб серед французьких матросів на початку 1919 р. У цьому контексті тут подано некролог, що містив відомості про її життя, професійну та громадсько-політичну діяльність.

На відміну від «Lutte Finale», газета «**Le Communiste**» займала чітко визначену комуністичну орієнтацію та виконувала функції друкованого органу Всеросійської комуністичної партії (згодом — Всеросійської комуністичної партії (більшовиків). За відомостями, поданими у бібліографічному покажчику С. Рубінштейна, дебютний номер цього пресодруку побачив світ у січні 1919 р. [4, с. 57, 58, 102]. Загалом упродовж 1919 р. вийшло щонайменше шість номерів видання. Варто зауважити, що газета випускалася та редагувалася іноземною — французькою — редколегією.

Симптоматичними та промовистими були лозунги видання, які свідчать про діалектику зміни редакційної політики впродовж часу його функціонування. Якщо спочатку це було гасло «*Proletaires de tous les pays, réunissez-vous!*» («Пролетарі усіх країн, єднайтеся!») (№ 1—4), то згодом воно трансформувалося у «*Protestez contre l'intervention! Fraternisez avec notre armée rouge, qui ne cherche pas la guerre! Reclamez votre rapatriement!*» («Протестуйте проти інтервенції! Братуйтеся з нашою Червоною армією, яка не прагне війни! Вимагайте вашої репатріації!») (№ 5, 6).

На сторінках газети комуністичного спрямування публікувалися агітаційно-пропагандистські статті, в яких рефреном звучала критика політики Антанти, перебування франко-британського експедиційного корпусу в Одесі впродовж 1918—1919 рр. [2, с. 376]. Автори видання (зокрема відома французька діячка міжнародного комуністичного руху Жанна Лябурб) закликали французьких моряків домагатися від свого керівництва повернення на батьківщину.

За даними С. Рубінштейна [4, с. 150], у січні 1919 р. вийшов перший номер соціалістичного видання «**L'Internationale Rouge: L'Organe du Comité du Parti Ukrainien des Socialistes-Revolutionnaires d'Odessa**». Підзаголовок часопису, він був органом комітету Української партії соціалістів-революціонерів в Одесі. На відміну від «Lutte Finale» та «Le Communiste» — видань інтернаціонального та всеросійського масштабів, цей журнал мав конкретну територіальну «афільованість», своєрідну прописку в Україні. Окрім того, гіпотетично можна припустити, що це «есерівське» видання стало піонером української франкомовної преси в Україні. Промовистим був лозунг видання: «*Luttez — vous vainerez!*» («Боріться — поборете!») (sic!).

Аналогічну територіальну «прив'язаність» до української території мало видання-ревію «**Le Drapeau Rouge**»*. Воно було друкованим органом спочатку Французької комуністичної групи в Києві (№ 1—2), згодом — ідентичних політичних організацій в Україні (№ 3). Перший номер журналу побачив світ 12 квітня 1919 р., останній (№ 3) — 15 червня 1919 р. Перших два номери видання вийшли друком у Києві, третій, після переїзду редакції, — в Одесі.

Громадсько-політичне ревію було створене з ініціативи Французької комуністичної групи Києва 3-го Комуністичного Інтернаціоналу. Провідну роль у його заснуванні відіграв керівник цієї організації — Жак Садуль [8; 9].

Домінантне місце на сторінках журналу відводилося осмисленню й аналізу міжнародної події, зокрема зовнішнім зносинам між Антантою та Росією, тенденції до мілітаризації, гонитви озброєнь у державах — членах Антанти у 1919 р., питань порядку денного міжнародної соціалістичної конференції (Берн, березень 1919 р.), комуністичній революції в Угорщині, причин, перебігу та наслідків французької інтервенції на Півдні України, зокрема в Одесі, наприкінці 1918 р. — на початку 1919 р.

У щотижневій рубриці «*Sur le Front de la Révolution Mondiale*» («На фронті світової революції») висвітлювалися організаційні процеси в робітничому середовищі, боротьба пролетаріату за свої громадянські і політичні права та свободи, революційні настрої у різних країнах та регіонах світу.

На сторінках видання вміщено огляди, ревію, дайджест французької преси під рубрикою «*Revue de la presse française*» («Ревію французької преси»).

У журналі опубліковано документи, зокрема «Маніфест Комуністичного Інтернаціоналу до пролетарів всього світу», доповідь Ж. Садуля від імені Французької комуністичної групи в Києві.

Авторами видання були французи: Ж. Садуль, Ж. Льоранс, С. Коста, Ріделль.

Припинення видавання цього часопису можна інтерпретувати як фінал інформаційно-пропагандистської кампанії, пресовидавничих практик французів в Україні періоду Національно-визвольних

* Наявність у фондi: BDIC: 1919 — № 1.

змагань 1917—1921 рр., що збіглося в часі із суттєвими змінами в зовнішньополітичній доктрині Франції, яка проявилася у політиці невтручання в російські та українські справи.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Підсумовуючи результати історіографічного дослідження із формування та функціонування французької преси в Україні упродовж 1917—1919 рр., можна зробити певні висновки, умовиводи та узагальнення із проблематики дослідження. Насамперед, узагальнюючи результати студії, вперше у журналістикознавчий дискурс, історію української та зарубіжної (зокрема французької) журналістики, франкофонську спадщину на основі емпіричного дослідження *de visu* вводяться нові, раніше не відомі, пресодруки: «Le Courrier d'Odessa» (Одеса, 1917), «Les Nations Opprimées» (Одеса, 1917), «La Gazette d'Odessa» (Одеса, 1918—1919), «L'Independant» (Одеса, 1918—1919), «France-Франция» (Одеса, 1919), «La Russie Indivisible» (Одеса, 1919), «Herald» (Одеса, 1919), «La Lutte Finale» (Одеса, 1919), «Le Communiste» (Одеса, 1919), «L'Internationale Rouge» (Одеса, 1919), «Le Drapeau Rouge» (Київ; Одеса, 1919). Ці періодичні видання є важливими, а інколи — незамінними документальними джерелами відомостей, інформації про розвиток франкофонії на теренах сучасної України під час Національно-визвольних змагань, специфіку інформаційно-пропагандистської кампанії союзників — країн—членів Антанти — у післявоєнну добу, зокрема в період французького протекторату над Одесою наприкінці 1918 р. — на початку 1919 р., діяльність опозиційних до іноземної інтервенції структур, зокрема анархістських та комуністичних організацій України, та загалом спадщину франкофонії в Україні першої чверті ХХ ст.

Франкомовна преса України 1917—1919 рр. — це й чергова точка біфуркації, трансформаційний контрапункт, етап у розвитку зарубіжної франкомовної преси, її інтернаціоналізації, диверсифікації у змістово-тематичного наповнення та ідеологічно-політичного спрямування.

Емпіричний аналіз франкомовних пресодруків України 1917—1919 рр. свідчить про гетерогенність їхнього політичного спрямування та ідеологічної орієнтації. Висновковуємо, що еволюції франкомовної преси України зазначеного періоду були властиві корелятивність у жанровій палітрі, змістово-тематичному спрямуванні

та діалектичність, дивергентність в ідеологічній орієнтації і політичній філософії. Якщо для франкомовних пресодруків Одеси 1917 р. домінантною була інформаційна функція, то для функціональної спрямованості франкомовної періодики 1918—1919 рр. головною була радше агітаційно-пропагандистська. Систематизувавши цю періодику, можна диференціювати шість типів видань за ідеологічно-політичним спрямуванням:

- космополітичні — «Le Courrier d'Odessa» (Одеса, 1917), «Les Nations Opprimées» (Одеса, 1917);
- антантофільські — «La Gazette d'Odessa» (Одеса, 1918—1919), «L'Independant» (Одеса, 1918—1919);
- франкоцентричні — «France-Франция» (Одеса, 1919), «Herald» (Одеса, 1919);
- русофільські — «La Russie Indivisible» (Одеса, 1919);
- соціалістичні — «L'Internationale Rouge» (Одеса, 1919), «La Lutte Finale» (Одеса, 1919);
- комуністичні — «Le Communiste» (Одеса, 1919), «Le Drapeau Rouge» (Київ; Одеса, 1919).

Незважаючи на гетерогенну структуру цих видань, переважна більшість франкомовних пресодруків Одеси (зокрема періоду 1917—1918 рр.) загалом характеризувалися тяглістю редакційної політики, що особливо помітно виявлялося у висвітленні зарубіжної хроніки, заангажованості й тенденційності при відображенні суспільно-політичної ситуації у тогочасній Росії (головно в гострій критиці ідеології більшовизму, генезі, еволюції та перспектив утвердження більшовицького режиму у колишній Російській імперії та апології ідеологеми «єдина та неділима Росія»). Українська проблематика займала у контенті переважної більшості франкомовної преси України маргінальне місце, що було детерміновано відсутністю зацікавленості редакцій цих видань українськими справами.

Перспективи студіювання франкомовної преси на території сучасної України передбачають проведення комплексного, всебічного, систематичного емпіричного діахронного дослідження створення й функціонування франкомовних пресодруків у різних регіонах нашої країни, зокрема польової роботи дослідників у фондах вітчизняних і зарубіжних архівних та бібліотечних установ, внеску цих періодичних видань у розвиток вітчизняного пресовидавничого руху, української франкофонії в діахронії, місця та ролі

франкомовної періодики в Україні в історії зарубіжної, зокрема французької, журналістики, здійснення компаративного аналізу української франкомовної преси у Франції та французької періодики в Україні, французько-української білінгвальної преси в Австрії 1920-х рр. («L'Ukraine=Україна» (Відень, 1921—1922), «L'Ukraine des paysans=Крестьянская Украина» (Відень, 1924—1926), формування та створення біобібліографічного покажчика видавців, редакторів, авторів, дописувачів цих видань.

1. *Галяс О.* Французи в Одесі = Les Francais à Odessa / Олександр Галяс. — К., 2012. — 245 с.
2. *Деготь А.* Французская оккупация / А. Деготь // Октябрь на Одешине : сб. ст. и воспоминаний к 10-летию Октября. — О., 1927. — С. 374—379.
3. *Кревецький І.* Перша газета на Україні / Іван Кревецький. — К., 1927. — 14 с.
4. Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917—1921 / опис Г. Д. Штейнванда ; за ред. С. Л. Рубінштейна. — О., 1929. — Т. 3. — 174 с.
5. *Сидоренко Н.* Виявлення та систематизація іншомовної періодики Східної України кінця XIX — початку XX століття / Наталія Сидоренко // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. одинадцятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 29—30 листоп. 2013 р. — Л., 2013. — С. 64—72.
6. *Bellanger C.* Histoire générale de la presse française / Claude Bellanger, Jacques Godechot, Pierre Guirral et Fernand Terrou. — Paris, 1972. — Т. 3 : de 1871 à 1940. — 688 p.
7. *Blavatsky S.* The French press in Ukraine (1918—1919) / Serhiy Blavatsky // Шевченківська весна: соціальні комунікації : матеріали 14-ї Міжнар. міждисциплін. наук. конф. студ., аспірантів та молодих вчених (Київ, 6 квітня 2016 р.). — К., 2016. — С. 8—11.
8. *Body M.* Au coeur de la Révolution: Mes années de Russie 1917—1927 / Marcel Body / présentation d'Alexandre Skirda. — Paris, 2003. — 302 p.
9. *Body M.* Les groupes communistes francais de Russie, 1918—1921 / Marcel Body. — Paris, 1988. — 100 p.
10. *Cvengroš G.* La République Démocratique Ukrainienne — la République Française (1917—1922) / Gustave Cvengroš. — Lviv, 1995. — 419 p.
11. *Hawryluk W.* Gazette de Leopold: année 1776 : le premier journal en Ukraine / Wladimir Hawryluk. — [France] : Editions Beaurepaire, 2012. — 264 p.
12. *Kosyk W.* La politique de la France a l'égard de l'Ukraine. Mars 1917—Février 1918 / Wolodymyr Kosyk. — Paris, 1981. — 304 p.

13. *Masson Ph.* La marine française et la Mer Noire (1918—1919) / Philippe Masson. — Paris, 1982. — 670 p.
14. Nomenclature des journaux, revues, périodiques français paraissant en France et en langue française à l'étranger // *L'Argus de la presse*. — Paris, 1917—1937.
15. *Pelissier J.* La tragédie Ukrainienne / Jean Pelissier. — Paris, 1988. — 156 p.
16. *Pelissier J.* Ma vie douloureux, trahie et fervente : [Journal manuscrit déposé à BUSP] / Jean Pelissier. — Paris. — 6000 p.
17. *Soutou G-H.* Recherches sur la France et le problème des Nationalités pendant la Première guerre mondiale: Pologne, Lithuania, L'Ukraine / George-Henry Soutou, Ghislain de Castelbjac et Sébastien de Gasquet. — Paris, 1995. — 230 p.

Acknowledgements

This research, field work and re-discovery of the French periodicals in the holdings of the French archives and libraries was accomplished under the auspices of the Fondation Maison des Sciences de l'Homme (Paris), in the framework of the support of post-doctoral mobility by the French governments of the young researchers from Ukraine in 2015. I would like to express my deep and outmost gratitude to Director of the Foundation — Dr. Marta Craveri, project manager — Marion Fanjat and the French government for management and funding of my short-term research stay. Their help, assistance and guidance in realization of the research project entitled «The French press in Ukraine — the Ukrainian French-language press in France — the French-Ukrainian bilingual press in France» (1917—1922, 1924—1926 yrs)» are greatly acknowledged.

Надія Браїлян

ЧАСОПИСИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У БРАТИСЛАВІ
НАПРИКІНЦІ 1920-х — НА ПОЧАТКУ 1940-х рр.:

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ

Проаналізовано видання громадських організацій українських емігрантів у Братиславі наприкінці 1920-х — на початку 1940-х рр.; висвітлено особливості функціонування та змістового наповнення часописів.